

Comparison

No 34 (2025)

Ψηφιακές Λογοτεχνικές Σπουδές

Εισαγωγή: οι Ψηφιακές Λογοτεχνικές Σπουδές και το αναδυόμενο ελληνικό παράδειγμά τους

Τιτίκα Δημητρούλια, Dionisis Goutsos

Copyright © 2026, Τιτίκα Δημητρούλια, Διονύσης Γούτσος

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Δημητρούλια Τ., & Goutsos, D. (2026). Εισαγωγή: οι Ψηφιακές Λογοτεχνικές Σπουδές και το αναδυόμενο ελληνικό παράδειγμά τους. *Comparison*, (34), 1–13. Retrieved from <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/syγκrissi/article/view/45219>

**Εισαγωγή: οι Ψηφιακές Λογοτεχνικές Σπουδές
και το αναδυόμενο ελληνικό παράδειγμά τους**

1. Οι Ψηφιακές Λογοτεχνικές Επιστήμες ως Ψηφιακές Ανθρωπιστικές Επιστήμες

Ο όρος Ψηφιακές Λογοτεχνικές Σπουδές (ΨΛΣ) είναι μετάφραση του αγγλικού όρου Digital Literary Studies (DLS), του επικρατέστερου δηλαδή όρου¹ που δηλώνει σήμερα τον ερευνητικό χώρο της μελέτης της λογοτεχνίας με ψηφιακές μεθόδους και εργαλεία. Η επιλογή, μετάφραση και χρήση του συγκεκριμένου όρου συνδέεται προφανώς με την αγγλοσαξονική πρωτοκαθεδρία στη θεσμοποίηση του διεπιστημονικού χώρου των Ψηφιακών Ανθρωπιστικών Επιστημών (ΨΑΕ, Digital Humanities-DH) στα τέλη του 20^{ου} αιώνα,² των οποίων οι ΨΛΣ αποτελούν πλέον ένα εξίσου θεσμοποιημένο υπο-πεδίο.³ Ωστόσο, πέραν της πρόσφατης αυτής σχετικά εξέλιξης, η μελέτη της λογοτεχνίας, συγκεκριμένα με την ανάλυση λογοτεχνικών σωμάτων κειμένων, αποτελεί έναν από τους πρώτους και σημαντικότερους χώρους εφαρμογής προ-υπολογιστικών και στη συνέχεια υπολογιστικών στατιστικών, ποσοτικών μεθόδων,⁴ κάτι που αντικατοπτρίζεται στη θέση τους στο επίκεντρο της επίσημης, κανονικής ιστορίας των ΨΑΕ (βλ. ενδεικτικά Hockey 2004· Svensson 2009· Dalbello 2011· Kirschenbaum 2012).⁵

Η κεντρικότητα της λογοτεχνίας και της ανάλυσης κειμένων στην ιστορία αυτή έχει ως αποτέλεσμα να μην αποτυπώνεται η πολλαπλότητα των συνεισφορών των διαφορετικών επιστημών και των παραδόσεων τους στις πολύμορφες σύγχρονες ΨΑΕ, με αποτέλεσμα να αναπτύσσονται σήμερα πλέον συστηματικά πολλές «ετερόδοξες» αφηγήσεις (Sula & Hill 2019). Από την άλλη, η αγγλοσαξονική κατά κύριο λόγο οπτική της δεν δίνει χώρο στις διαδρομές της προ-υπολογιστικής και υπολογιστικής έρευνας στις ανθρωπιστικές επιστήμες στους διαφορετικούς γλωσσικούς και πολιτισμικούς χώρους, ειδικά στους περιφερειακούς και μη δυτικούς, αλλά όχι μόνο. Λόγου χάρη, η ισχυρή παράδοση της στατιστικής

¹ Ο δεύτερος πιο συχνά χρησιμοποιούμενος όρος είναι οι Υπολογιστικές Λογοτεχνικές Σπουδές (Computational Literary Studies-CLS), τον οποίο συναντούμε και στον τίτλο του περιοδικού *Journal of Computational Literary Studies*.

² Η απόδοση του όρου Digital Humanities θέτει ποικίλα ζητήματα στους διαφορετικούς γλωσσικούς και πολιτισμικούς χώρους, με δεδομένο ότι οι διαφορετικοί όροι παραπέμπουν πάντα σε μικρότερες ή μεγαλύτερες εννοιακές διαφοροποιήσεις. Βλ. ενδεικτικά, για το γαλλικό παράδειγμα, Clivaz (2017).

³ Πέραν των προγραμμάτων σπουδών και των συνεδρίων, βλ. σχετικά τα περιοδικά *Digital Literary Studies* και *Digital Studies in Language and Literature*, τις εκδοτικές σειρές Routledge Digital Literary Studies και Cambridge Elements in Digital Literary Studies και την ομάδα ειδικού ενδιαφέροντος (SIG-DSL) στο πλαίσιο της Ένωσης Οργανισμών Ψηφιακών Ανθρωπιστικών Σπουδών (Alliance of Digital Humanities Organizations-ADHO), <https://adho.org/digital-literary-studies>.

⁴ Αναφερόμαστε μόνο στη μελέτη της λογοτεχνίας και όχι στη χρήση λογοτεχνικών κειμένων ως δεδομένων, που έχουν αποτελέσει τη βάση για σημαντικές μαθηματικές έρευνες με σημαντικές εφαρμογές, του Αντρέι Μαρκόφ στις δοκιμές της μαρκοβιανής αλυσίδας του ή του Claude Shannon στο μοντέλο του της επικοινωνίας.

⁵ Βλ. επίσης, στην ίδια λογική, την αλλαγή τίτλου του πρώτου περιοδικού του χώρου στην αρχική του μορφή (Humanities Computing), από *Computers and the Humanities* (1966-1986) σε *Literary and Linguistic Computing* (1986-2004).

γλωσσολογίας στη Γαλλία, η οποία εξελίχθηκε στη συνέχεια, με την έλευση του υπολογιστή, στη λεξικομετρία, την κειμενομετρία και την ανάλυση κειμενικών δεδομένων σήμερα (Léon & Loiseau, 2016), συστηματικά υποβαθμίζεται (Berra 2015). ενώ ο γλωσσολόγος και σημειολόγος Peter Grzybek και οι συνεχιστές του έχουν πολύ τεκμηριωμένα αναδείξει ξεχασμένες στιγμές και μορφές αυτής της ιστορίας και κυρίως τη σημαντική σχετική έρευνα στις σλαβικές χώρες:⁶ είναι χαρακτηριστικό ότι ο ίδιος ο όρος *υφομετρία* (stylometry) είναι επινοήση του Πολωνού φιλόλογου και φιλόσοφου Wincenty Lutosławski (Kovalev 2024· Grzybek 2014).⁷ Παράλληλα, στο πεδίο της γλωσσολογίας σωμάτων κειμένων (Γούτσος & Φραγκάκη, 2015) αναπτύσσεται μόλις την πρώτη δεκαετία του 21ου αιώνα και η υφολογία σωμάτων κειμένων, που κινείται στον χώρο της γλωσσολογικής υφολογίας με ιδρυτική μορφή τον Roman Jakobson, συνεχίζοντας μια μακρά παράδοση κειμενικών προσεγγίσεων που βασίζονται σε δεδομένα, παράλληλα με τις καθαρά ποσοτικές μελέτες των λογοτεχνικών κειμένων (van Peer 1989). Τέλος, μια σειρά από εναλλακτικές αφηγήσεις αναδεικνύουν υποφωτισμένες, και με έμφυλα κριτήρια μεταξύ άλλων, περιοχές της (Nyhan 2023).⁸

Όλα τα παραπάνω δεν υποβαθμίζουν, πάντως, τη δεδομένη βαρύτητα της μελέτης της λογοτεχνίας και συνακόλουθα των ΨΛΣ στη διαδρομή των ΨΑΕ, με βάση την πραγματική ιστορία διαφορετικών συνιστωσών τους. Για παράδειγμα, οι δοκιμές για μια ποσοτική, αλλά εν τοις πράγμασι ποσοτική, ποιοτική και ερμηνευτική μελέτη των λογοτεχνικών κειμένων, υπό μια ευρεία έννοια της λογοτεχνίας που συμπεριλαμβάνει και τα ιερά κείμενα και τη φιλοσοφία, πηγαίνουν πολύ πίσω στον χρόνο. Το εγχείρημα του καθολικού ιερέα Roberto Busa, λόγου χάρη, το οποίο, στην «κανονική» ιστορία των ΨΑΕ, θεωρείται ιδρυτικό των Ψηφιακών Λογοτεχνικών Σπουδών αλλά και των Ψηφιακών Ανθρωπιστικών Σπουδών εν γένει, και αφορούσε τη δημιουργία του πρώτου ηλεκτρονικού συμπραστικού πίνακα, του έργου του Θωμά του Ακινάτη, έλκει την καταγωγή του από τους χειροποίητους, αλλά όχι γι' αυτό λιγότερο ποσοτικούς στη λογική τους, συμπραστικούς πίνακες της Βουλγάτας (Δημητρούλια & Τικτοπούλου, 2015, σσ. 30-34· Γούτσος και Φραγκάκη, 2015, σσ. 19-21). Ομοίως οι έρευνες για την απόδοση πατρότητας, που αποτελούν θεμελιακή συνιστώσα της ποσοτικής γλωσσολογίας και είναι οργανικά συνδεδεμένες με το ύφος, ξεκινούν ήδη στην αρχαιότητα και συνεχίζονται αδιαλείπτως στους αιώνες, έως τις πρώτες δοκιμές στατιστικής ανάλυσης του ύφους του μαθηματικού Augustus de Morgan και στη συνέχεια την τελειοποίησή της από τον επίσης μαθηματικό C. Mendenhall και την περίφημη καμπύλη του (1887). Ενώ η ηλεκτρονική λογοτεχνία, η μελέτη της οποίας τείνει πλέον να ενσωματωθεί στις ΨΛΣ (Rettberg, 2016· Grigar & Sullivan 2021), μπορεί να ξεκινά με τις πρώτες γεννήτριες κειμένων στη δεκαετία του '60, αλλά στην πραγματικότητα ανάγεται σε αναζητήσεις της συνδυαστικής και της εικονοποίησης που φτάνουν ως το I-Τσινγκ και τα ελληνιστικά τεχνοπαίγνια (Δημητρούλια, 2006, 2009· Μπουκάλας, 2008). Η προϊστορία αυτή τοποθετεί τα ηλεκτρονικά πλέον εγχειρήματα σε ένα συνεχές

⁶ Βλ. το πολύ σημαντικό έργο του στο The Peter Grzybek Memorial Archive of Slavic Studies Publications, <http://peter-grzybek-archive.org>.

⁷ Η έρευνα αυτή είναι πολύ πιο γνωστή στον γαλλικό χώρο, μέσω του οποίου ο Ερατοσθένης Καψωμένος τη φέρνει πολύ νωρίς και στα ελληνικά φιλολογικά συμπραζόμενα, κάνοντας λόγο για παράδειγμα για τις στατιστικές έρευνες των σημαντικών Τσέχων θεωρητικών της λογοτεχνίας Jiří Levý και Lubomir Doležal (2004).

⁸ Για την ιστορία των ΨΑΕ σε σχέση με τη σύγχρονη συγκρότησή τους, βλ. μια συνοπτική, ενδεικτική επισκόπηση στα Δημητρούλια κ.ά. (2024, σσ. 25-30). Σε σχέση και με το ελληνικό παράδειγμα, βλ. Δημητρούλια (2025).

πνευματικής αναζήτησης, στο οποίο ο υπολογιστής και οι δυνατότητές του έρχονται να απαντήσουν σε διαχρονικά ερωτήματα όσον αφορά τη λογοτεχνία και τη μελέτη της – και όχι μόνο.

Η ιστορία των ΨΑΕ, όντας άμεσα συνδεδεμένη με τις παροντικές και μελλοντικές στοχεύσεις του χώρου, επιβεβαιώνει πάντως και σε διεθνή προοπτική τη θέση του Pierre Bourdieu ότι το επιστημονικό πεδίο, όπως διαμορφώνεται μέσα από μια ιστορική διαδικασία, είναι «ένα κοινωνικό πεδίο όπως όλα τα άλλα, με τις σχέσεις δυνάμεων και τα μονοπώλιά του, τις μάχες και τις στρατηγικές του, τα συμφέροντα και τα κέρδη του, αλλά στο οποίο όλες αυτές οι σταθερές ενδύονται ιδιαίτερες μορφές» (1976, σ. 89).⁹ Πολλώ δε μάλλον που η συγκρότηση του πεδίου των ΨΑΕ λαμβάνει χώρα σε συνθήκες κατίσχυσης της σύγχρονης τεχνικής και επιστήμης ως ιδεολογίας κατά Habermas (1973 [1968]), στο πλαίσιο του ψηφιακού καπιταλισμού (Berry, 2014), που θέτει σημαντικά πολιτικά και ιδεολογικά ζητήματα και στην παραγωγή της επιστημονικής γνώσης. Ο Georges Canguilhem, διερευνώντας τη σχέση επιστήμης και ιδεολογίας, αποφαινόταν την ίδια περίοδο με τον Bourdieu ότι «πάντα υπάρχει μια επιστημονική ιδεολογία πριν από μια επιστήμη στο πεδίο όπου η επιστήμη θα έρθει να εγκατασταθεί· πάντα υπάρχει μια επιστήμη πριν από μια ιδεολογία, σε ένα παράπλευρο πεδίο το οποίο κοιτάζει λοξά αυτή η ιδεολογία» (1977, σ. 44).¹⁰ Σε μια σχετική συνέντευξή του εξηγούσε δε ότι υιοθέτησε τον όρο ιδεολογία για να δείξει «ότι η επιστήμη δεν είναι προϊόν, υποτίθεται 'θεωρητικά' καθαρό, απελευθερωμένων διαδικασιών γνώσης σε μια στιγμή της ανθρώπινης ιστορίας, από κάθε σχέση αγκύρωσης στο σύστημα των πρακτικών. Οι όροι συγκρότησης μιας γνώσης που ονομάζεται επιστημονική δεν βρίσκονται αναγκαστικά εκεί όπου τους αντιλαμβανόμαστε» (1978, σ. 58). Στην κατεύθυνση αυτή, ο David Berry κάνει εύστοχα λόγο για τη νεοφιλελεύθερη «λατρεία του δεδομενισμού (data-ism)», ο οποίος αντιμάχεται «την κατανόηση της κοινωνίας και του πολιτισμού με τη χρήση του κριτικού λόγου στα ανθρώπινα πράγματα και οδηγεί σε έναν δεδομενο-ντετερμινιστικό κόσμο» (Berry, 2023, σ. 40).¹¹ Και προτείνει τις έννοιες της εξηγησιμότητας και της κατανοησιμότητας ως εργαλεία αντίστασης και μάχης έναντι των σκοτεινών, με όλες τις σημασίες της λέξης, αλγορίθμων και της χειραγώγησής τους, θεωρώντας ότι οι ΨΑΕ (2023, σ. 44):¹²

μπορούν να συμβάλουν σε μια νέα ερευνητική ατζέντα που θα διερευνά τα πολιτικά και τεχνικά μονοπώλια που εισβάλλουν στις ζωές μας. Θεωρώ ότι σε πρώτη φάση αυτό θα γίνει με την ενεργοποίηση μιας κριτικής έννοιας της εξηγησιμότητας, σε δεύτερη με τη δημιουργία νέων εργαλείων, και στο τέλος με την θεωρητικοποίηση μιας κριτικής του υπολογιστικού λόγου.

⁹ Για μια επανεπίσκεψη της κατά Bourdieu έννοιας του πεδίου με αναφορά στις θέσεις του Norbert Elias, βλ. Ragouet (2023).

¹⁰ Οι μεταφράσεις των παραθεμάτων είναι των συγγραφέων του άρθρου.

¹¹ Για τον νεοφιλελευθερισμό, βλ. και Brown (2016 [2019]).

¹² Βλ. και την αντίθετη θέση, που θεωρεί τις ΨΑΕ όχημα του νεοφιλελευθερισμού που μεταφέρει τις δομές, τις ιεραρχίες και την ιδεολογία του δεδομενισμού στον χώρο των ανθρωπιστικών επιστημών, εγκαθιδρύοντας μοντέλα της αγοράς (Allington, Brouillette, & Columbia, 2016). Το συγκεκριμένο άρθρο πάσχει ωστόσο σοβαρά στη συλλογιστική του σε διαφορετικά επίπεδα. Όπως επισημαίνει ο Brian Greenspan στο κείμενό του στο οποίο το ανασκευάζει (2019): «Όσο οι κριτικοί δεν θα κάνουν τη διάκριση ανάμεσα στους ομίλους των μέσων που κατέχουν τον κώδικα και σε εκείνους που είναι οι πλέον ειδικοί για να τον ερμηνεύουν, να δοκιμάζουν τα όριά του και να τον ξαναγράφουν, δεν πρόκειται να είμαστε σε θέση να εντοπίζουμε –περί αντίστασης ούτε λόγος– τις εισβολές της νεοφιλελεύθερης κυβερνητικότητας στο πανεπιστήμιο όταν πραγματικά λαμβάνει χώρα».

Με άλλα λόγια, διατείνεται οι ΨΑΕ μπορούν να αποτελέσουν, υπό όρους φυσικά, ανάχωμα τη νεοφιλελεύθερη επέλαση του ντετερμινιστικού δεδομενισμού: επειδή οι δρώντες στο πεδίο συνδυάζουν τη θεωρία και την κριτική επίγνωση με την πράξη, επεξεργάζονται θεωρητικά μοντέλα και μεθόδους αλλά και δουλεύουν πρακτικά με κώδικα, εργαλεία και δεδομένα, μπορούν να έχουν άποψη για τις χειραγωγητικές πρακτικές των αλγορίθμων και να υποστηρίξουν στρατηγικές αντίστασης.¹³ Ακριβώς δε λόγω της ιδιαιτερότητας και της πολυπλοκότητας της λογοτεχνίας, οι ΨΛΣ μπορούν να αποτελέσουν κατεξοχήν πεδίο ανάπτυξης σύνθετων, ερμηνευτικών μεθόδων και πρακτικών με αναστοχαστικό, αντιρρητικό προσανατολισμό τόσο όσον αφορά την αλγοριθμική παντοδυναμία.

2. Τι είναι και τι κάνουν οι Ψηφιακές Λογοτεχνικές Σπουδές

Τα παραπάνω δεν αναιρούν το γεγονός ότι το ερώτημα αν και κατά πόσον οι Ψηφιακές Λογοτεχνικές Σπουδές (ΨΛΣ) είναι *πραγματικά* λογοτεχνικές σπουδές, το οποίο θέτει προκαταρκτικά στην πολύ ενδιαφέρουσα επισκόπηση τού πεδίου ο Martin Paul Eve (2022, σ. 13) τίθεται διαχρονικά. Από τις πρώτες δοκιμές της χρήσης των ποσοτικών μεθόδων στη μελέτη της λογοτεχνίας ως σήμερα επανέρχεται με διάφορες μορφές και με διαφορετική ένταση, πάντα όμως με εστίαση στην αντιπαράθεση του ποσοτικού με το ποιοτικό, ερμηνευτικό στοιχείο και στην ιδιαιτερότητα της λογοτεχνίας που δεν μπορεί να υπαχθεί σε μετρήσεις και στατιστικές αναλύσεις. Μια από τις μεγαλύτερες πρόσφατες σχετικές διαμάχες στον χώρο πυροδοτήθηκε από ένα κείμενο-λίβελλο της Nan Z. Da, δημοσιευμένο στο έγκριτο περιοδικό *Critical Inquiry*, που αντιμετώπιζε τις ΨΛΣ ως προπύργιο μιας δεδομενοκεντρικής ψευδο-αντικειμενικότητας και ως έναν χώρο που εργάζεται με αλυσιτελείς στατιστικές-ποσοτικές μεθόδους σε βάρος της θεωρίας και φυσικά της ερμηνείας, καταλήγοντας σε ανούσια, λανθασμένα συμπεράσματα και μη επαναλήψιμα αποτελέσματα (2019). Η παρακολούθηση της εν λόγω διαμάχης έχει μεγάλο ενδιαφέρον όχι τόσο για τα εν πολλοίς αβάσιμα επιχειρήματα της Da κατά των ΨΛΣ, όσο για τα πολλά και διαφορετικά επιχειρήματα που τα ανασκευάζουν και δίνουν ένα στιγμιότυπο των τάσεων και της δουλειάς στο πεδίο στη συγκεκριμένη χρονική στιγμή.¹⁴

Το ζήτημα σε σχέση με τις παραπάνω αιτιάσεις, και τις πολυάριθμες άλλες που κινούνται στην ίδια ή σε παρόμοια κατεύθυνση, είναι πολύπλοκο. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι σημαντικές πτυχές της έρευνας στις ΨΛΣ (τόσο σε επίπεδο εξ αποστάσεως όσο και εκ του σύνεγγυς ανάγνωσης, αν και με διαφορετικούς όρους),

¹³ Ο Berry, συνομιλώντας με προγενέστερους θεωρητικούς σε σχέση με τα ενδοσωματικά και τα εξωσωματικά εργαλεία και την έννοια της εξωτερίκευσης, διατυπώνει την ενδιαφέρουσα θέση ότι οι σύγχρονες δεδομενικές τεχνολογίες αναπτύσσονται ως *infrasomatizations*, υποσωματικές δηλαδή πρακτικές, οι οποίες «δεν είναι μόνο εξωσωματικές πρακτικές, ούτε απλώς παραγωγή εργαλείων ή οργάνων. Οι υποσωματικές πρακτικές συνιστούν, μάλλον, παραγωγή συγκροτητικών υποδομών. Πράγματι, οι υποσωματικές πρακτικές βασίζονται σε μια σύνθετη συναίρεση ενδοσωματικών ικανοτήτων και εξωσωματικών τεχνικών για να δημιουργήσουν την αλγοριθμική διακυβέρνηση, όπως θα μπορούσαμε να την ονομάσουμε (Berns and Rouvroy 2013)» (2016). Για την εξηγησιμότητα στη σχέση της με τις ΨΑΕ, βλ. επίσης Berry (2020).

¹⁴ Βλ. τον διάλογο στο φόρουμ που δημιούργησε το περιοδικό σε σχέση με το συγκεκριμένο άρθρο στο ιστολόγιό του, <https://critinq.wordpress.com/2019/03/31/computational-literary-studies-a-critical-inquiry-online-forum> όπως και τη σχετική ενότητα στο τεύχος 5(1), του περιοδικού *Cultural Analytics* (2020), <https://culturalanalytics.org/issue/10/info>.

βασίζονται σε ποσοτικές μεθόδους, σε λιγότερο ή περισσότερο πολύπλοκες στατιστικές μεθόδους και σε λιγότερο ή περισσότερο πολύπλοκους αλγορίθμους. Το ζήτημα όμως έχει να κάνει με την αντίληψή της ποσοτικής έρευνας καθαυτή: ο πρωτεργάτης της στατιστικής γλωσσολογίας στη Γαλλία Pierre Guiraud πολύ νωρίς επεσήμαινε ως προς τη σχέση δεδομένων και ερμηνείας, αλλά και ως προς την αναγνώριση της πολλαπλότητας των μεθόδων, που αποτελεί πραγματικότητα στη φιλολογία, ψηφιακή και μη, ότι «οι αριθμοί “δεν μιλάνε”· συνιστούν μια στέρεη αντικειμενική βάση, αλλά τα συνακόλουθα συμπεράσματα παραμένουν υποκειμενικά και πάντα μπορούν να εξαχθούν με άλλους όρους» (1953, σ. 17, η έμφαση δική μας). Ο Martin Paul Eve, πάλι, μιλώντας από μια εντελώς σύγχρονη σκοπιά, διατυπώνει από διαφορετική συλλογιστική μια παρόμοια άποψη (2023, σ. 37, η έμφαση δική μας):

Η τυπική αισθητική στην οποία συνήθως εστιάζει η υπολογιστική λεπτομερής ανάγνωση, λοιπόν, είναι μαθηματικής ομορφιάς. Διότι σίγουρα υπάρχει ομορφιά και αισθητική στα μαθηματικά μοτίβα· αρκεί να σκεφτεί κανείς την έννοια της χρυσής τομής.³⁰ Το πώς ερμηνεύει κάποιος τα ευρήματα αυτά, ωστόσο, εναπόκειται πλήρως στον συγγραφέα και τον αναγνώστη. Κάλλιιστα μια μαθηματική/μορφολογική ερμηνεία μπορεί να ενσωματωθεί στις κυρίαρχες κριτικές προσεγγίσεις της λογοτεχνίας.

Η αναγνώριση του γεγονότος ότι τα συμπεράσματα που βασίζονται σε ποσοτικά δεδομένα αποτελούν ερμηνευτικές χειρονομίες, ανάλογες με αυτές άλλων κριτικών προσεγγίσεων της λογοτεχνίας, τοποθετεί την έρευνα στις ΨΛΣ, ή εν πάση περιπτώσει μια συγκεκριμένου προσανατολισμού έρευνα στις ΨΛΣ, σε ένα σαφώς ποιοτικό-ερμηνευτικό πλαίσιο, το οποίο περιγράφουν συστηματικά πολλοί πρωτεργάτες του χώρου – όπως οι Geoffrey Rockwell και Stéfan Sinclair στο έργο τους με τον εύγλωττο τίτλο *Ερμηνευτικά (Hermeneutics)*, 2016a), με αναφορά στο διαλογικό μοντέλο της ευέλικτης ερμηνευτικής (agile hermeneutics). Ο David L. Hoover, στην ίδια κατεύθυνση, σχολιάζει: «τα αποτελέσματα των μελετών που χρησιμοποιούν ψηφιακές μεθόδους και εργαλεία οφείλουν, όπως όλα τα αποτελέσματα όλων των μεθόδων, να αποτελούν ανυπερθέτως αντικείμενο ερμηνείας και οφείλουν εξίσου ανυπερθέτως να ενσωματώνονται σε συνεκτικά ρητορικά επιχειρήματα» (2016).

Ως προς το ζήτημα, της (αναγκαίας και ευκαταίας) δυνατότητας αναπαραγωγής των ερευνητικών εγχειρημάτων και της επαναληψιμότητας των αποτελεσμάτων τους (reproducibility/replicability), αλλά και των δυσκολιών που αυτές παρουσιάζουν, η συζήτηση στον χώρο είναι, σε αντίθεση με τα λεγόμενα της Da, πολύ μεγάλη. Οι Rockwell και Sinclair τοποθετούνται σχετικά πολύ τεκμηριωμένα, με αναφορά στη σύνθετη μελέτη περίπτωσης που αποτελεί η αναπαραγωγή της υφομετρικής καμπύλης του Mendenhall, στον βαθμό που η μέθοδος του εγχειρήματος παραμένει ίδια αλλά τα εργαλεία διαφέρουν (2016b). Με αναφορά και στο άρθρο της Da, ο Andrew Piper κάνει μια πολύ ενδιαφέρουσα τοποθέτηση σχετικά με τις πρακτικές δυσκολίες της επαναληψιμότητας των ευρημάτων, αλλά και την αποδοχή της μη επαναληψιμότητας, όπως και για τη σημασία της δουλειάς που πρέπει να γίνει σε επίπεδο γενίκευσης (2020a). Σε ένα άλλο άρθρο του δε με τον εύγλωττο τίτλο «Στείλτε μας τα μηδενικά αποτελέσματά σας» (Send us your null results), αναδεικνύει, μεταξύ άλλων, την ερευνητική αποτυχία ως κρίσιμη παράμετρο για την ανάπτυξη της έρευνας (2020b).

Σε ένα πολύ ενδιαφέρον πείραμα επαναληψιμότητας, ο Hoover αναπαράγει την έρευνα του Stephen Ramsay όσον αφορά τους μονολόγους των έξι προσώπων

στα *Κύματα* της Virginia Woolf (2011), καταλήγοντας σε λιγότερο ή περισσότερο διαφορετικά αποτελέσματα και συμπεράσματα –τα οποία οφείλονται σε μια σειρά από διαφορετικής τάξεως λόγους, αντίληψης και ορισμού των επιπέδων της αφήγησης και του λόγου, διακριτοποίησης, παραγνώρισης της διαφορετικής έκτασης των κειμένων κ.λπ–, που όλοι όμως έχουν να κάνουν με την (πολλαπλή) μοντελοποίηση των δεδομένων (McCarty, 2013). Όπως επισημαίνει ο Jean Meunier, το πιο σημαντικό στην έρευνα στις ΨΑΕ, και στις ΨΛΣ εν προκειμένω, δεν είναι το ψηφιακό αλλά το υπολογιστικό στοιχείο, στον βαθμό που οι ανθρωπιστικές επιστήμες οφείλουν τα «εντοπίζουν τα προσίδια μελήματά τους και να τα μεταφράζουν σε υπολογιστικές λειτουργίες. Μια τέτοια εργασία δεν είναι καθόλου εύκολη καθαυτή και δεν είναι επίσης απαλλαγμένη από κινδύνους» (2014, σ. 22). Ο καθορισμός των ερευνητικών υποθέσεων και ερωτημάτων αποτελεί μια εννοιολογική μοντελοποίηση, στην οποία έρχεται να προστεθεί η μοντελοποίηση με βάση τις δυνατότητες του υπολογιστή, όπως καθορίζονται από άλλα, μαθηματικά μοντέλα (Meunier, 2017). Η μοντελοποίηση έτσι ανάγεται στο πλέον κρίσιμο στάδιο της έρευνας στις ΨΛΣ, στο οποίο συνδυάζονται η θεωρία και πράξη μέσα από μια σειρά συγκεκριμένες επιλογές, που πολύ συχνά επιτάσσουν διεπιστημονικές συνέργειες. Η σύνθετη αυτή διαδικασία ανοίγει δυνητικά νέους δρόμους για την έρευνα, με το ρίσκο να έγκειται ακριβώς στην αποτυχία των μοντέλων που караδοκεί και την αξία της οποίας εξαίρει και ο Willard McCarty στον λόγο του περί μοντέλων στις ΨΛΣ (2013):

Υποστηρίζω ότι από την ερευνητική οπτική του μοντέλου, στο πλαίσιο των ανθρωπιστικών επιστημών, η αποτυχία του να μας δώσει αυτό που αναμένουμε είναι μακράν το πιο σημαντικό αποτέλεσμα [...] Όταν ένα καλό μοντέλο αποτυγχάνει να μας δώσει αυτό που αναμένουμε [...] καταδεικνύει «την άγνοιά μας για ένα συγκεκριμένο πράγμα».

Τόσο η ερευνητική αποτυχία, η οποία είναι πολύ συχνή στις ΨΛΣ, και λαμβάνει διάφορες μορφές, π.χ. μέθοδοι και διαδικασίες που καταλήγουν σε ανάξια λόγου στατιστικά αποτελέσματα ή αποτελέσματα που στερούνται εντέλει ερμηνευτικής αξίας, όσο και οι δυσκολίες σε επίπεδο επαναληψιμότητας και γενίκευσης (Piper 2020a, 2020b) είναι στοιχεία που επιβεβαιώνουν ότι ο δρόμος της λογοτεχνικής ανάλυσης με ψηφιακές μεθόδους και μέσα δεν είναι στρωμένος με ροδοπέταλα και, οπωσδήποτε, δεν αποτελεί κυρίαρχο παράδειγμα λογοτεχνικής κριτικής. Όπως όμως επισημαίνει ο Hoover, οι ΨΛΣ, χωρίς να αποτελούν πανάκεια, είναι *πραγματικά* λογοτεχνικές σπουδές,¹⁵ με διαφορετικές μεθόδους που δεν υποκαθιστούν άλλες κριτικές προσεγγίσεις, ούτε μπορούν να επεξεργαστούν όλα τα ερωτήματα, αλλά μπορούν υπό όρους να φωτίσουν κρυφές πτυχές των κειμένων και να προαγάγουν τη λογοτεχνική ανάλυση και ερμηνεία, παρέχοντας νέα στοιχεία σε σχέση με υφιστάμενα ερωτήματα, νέα είδη ερωτημάτων και ενισχύοντας έτι περαιτέρω την εκ του σύνεγγυς ανάγνωση (2016).

Ο Hoover αναφέρεται σε μια συγκεκριμένη συνιστώσα των ποσοτικών λογοτεχνικών σπουδών που σχετίζεται με την εκ του σύνεγγυς ανάγνωση, χωρίς να παραγνωρίζει ότι (διαφορετικές) ποσοτικές μέθοδοι χρησιμοποιούνται και στην εξ αποστάσεως ανάγνωση, σε έρευνες σχετικές με ζητήματα αφηγηματολογίας, θεματικών, ρευμάτων, ειδών, ταυτοτήτων, ύφους μεταξύ άλλων. Αλλά οι ΨΛΣ δεν ταυτίζονται με την ποσοτική ανάλυση. Περιλαμβάνουν, μεταξύ άλλων, την

¹⁵ Βλ. και Hoover (2013).

ποιοτική μελέτη της ηλεκτρονικής λογοτεχνίας, στη σχέση της με την πολυτροπικότητα και τη διαδραστικότητα· την έρευνα για επισημείωση των κειμένων, προφορικών και γραπτών και τις δυνατότητες που αυτή διανοίγει σε διαφορετικά επίπεδα· τη φιλολογική ψηφιακή έκδοση έργων· τη διαμεσικότητα, τη μεσοποίηση και την αναμεσοποίηση· τα ψηφιακά αρχεία· τις νέες πολυτροπικές πρακτικές γραφής και ανάγνωσης στα ψηφιακά περιβάλλοντα, των συστημάτων παραγωγικής τεχνητής νοημοσύνης πλέον συμπεριλαμβανομένων· τη λογοτεχνική γεωγραφία· τα βιντεοπαιχνίδια· τη διδασκαλία της λογοτεχνίας. Και φυσικά τον κριτικό αναστοχασμό πάνω στην ψηφιακή συνθήκη στη σχέση της με τη λογοτεχνία, τη γραφή, την κειμενικότητα, την παραγωγή και τη διακίνηση των έργων, την κανονικοποίηση και την πρόσληψή τους.

Το πολύμορφο αυτό τοπίο, η περιγραφή του οποίου αναπόδραστα σφραγίζεται και από τη θέση του εκάστοτε παρατηρητή σε αυτό, αναδιατάσσεται διαρκώς, με βάση τις νέες επιστημονικές και τεχνολογικές και ουσιαστικά κοινωνικές και πολιτικές προκλήσεις. Θα κλείσουμε λοιπόν την απάντηση στο ερώτημα τι κάνουν οι ΨΛΣ με μια ιδιαίτερη και πολύ σύγχρονη περιοχή της έρευνας, εντοπισμένη, από όσο γνωρίζουμε τουλάχιστον, στη δυναμική γαλλική σχολή ανάλυσης κειμενικών δεδομένων, στο πλαίσιο της οποίας κάποιες διεπιστημονικές ομάδες εργάζονται συστηματικά στην κατεύθυνση της εξηγησιμότητας: επιχειρούν με την εφαρμογή προηγμένων τεχνικών αντίστροφης μηχανικής (reverse engineering) να αναπαράγουν τις διαδρομές των συνελκτικών νευρωνικών δικτύων, να ρίξουν έτσι φως στα περίφημα «μαύρα κουτιά» της τεχνητής νοημοσύνης και να εκμεταλλευτούν έτσι, σε κριτική προοπτική και με τεκμηριωμένη διαδικασία, τη δυναμική των συστημάτων ΤΝ στην έρευνα (Mayaffre & Vanni, 2021).

3. Χαρτογραφώντας το νεοελληνικό παράδειγμα

Η γαλλική σχολή της στατιστικής γλωσσολογίας, στη σχέση της με τον κυρίαρχο μεταπολεμικά δομισμό, θα διαμορφώσει την πρώιμη, μη υπολογιστική φάση της ποσοτικής/στατιστικής ανάλυσης της νεοελληνικής λογοτεχνίας στη δεκαετία του '70, η οποία, όπως και το πρότυπό της, είναι επί της αρχής ποσοτική, ποιοτική και ερμηνευτική. Οι πρώτες αυτές μελέτες της λογοτεχνίας με στατιστικές μεθόδους αποτελούν το προοίμιο της ανάπτυξης όχι μόνο των Ψηφιακών Λογοτεχνικών Σπουδών αλλά και των Ψηφιακών Ανθρωπιστικών Επιστημών στην Ελλάδα, η επίσημη ίδρυση των οποίων αφορά την υπολογιστική πλέον ανάλυση των λογοτεχνικών κειμένων με ανάλογες μεθόδους στη δεκαετία του '90. Η ανάπτυξη αυτή προχώρησε ωστόσο με αργούς ρυθμούς (Δημητρούλια 2025). Στα τέλη της δεκαετίας του '90, εντούτοις, πλάι στο Ινστιτούτο Επεξεργασίας Λόγου (ΙΕΛ), που κινείται ερευνητικά στην επεξεργασία φυσικής γλώσσας, σε μια δεύτερη δηλαδή μείζονα γραμμή έρευνας όσον αφορά τη γλώσσα, που ξεκίνησε επίσης μεταπολεμικά και σχετίζεται με την τεχνητή νοημοσύνη, όπως αναπτύχθηκε με την έρευνα για τη μηχανική μετάφραση και την υπολογιστική γλωσσολογία στη συνέχεια (στη σχέση τους με την αμυντική βιομηχανία των ΗΠΑ), ιδρύεται και το Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, στο πλαίσιο του οποίου λαμβάνει χώρα σημαντική έρευνα σε επίπεδο υπολογιστικής πλέον ανάλυσης της λογοτεχνίας. Όπως και να έχει, η καθυστέρηση με την οποία τα ερευνητικά παραδείγματα των Ψηφιακών Λογοτεχνικών Σπουδών έρχονται στην Ελλάδα αλλά και οι διαφορετικοί ρυθμοί με τους οποίους αφομοιώνονται, σε συνάρτηση με τα κοινωνικο-πολιτισμικά συμφραζόμενα και με τις τεχνολογικές δυνατότητες στο πλαίσιό τους, επιβεβαιώνει τις πολλαπλές ιστορίες

των Ψηφιακών Λογοτεχνικών Σπουδών στο πλαίσιο της εξίσου πολλαπλής ιστορίας των Ψηφιακών Ανθρωπιστικών Σπουδών.

Η ηλεκτρονική κειμενική ανάλυση άρχισε να συζητιέται πλέον (λίγο) πιο συστηματικά στην Ελλάδα στη δεύτερη δεκαετία του 21^{ου} αιώνα, εκ παραλλήλου με το ρεύμα της ψηφιοποίησης που ακόμη βρίσκεται στα σπάργανα και παρότι μια σειρά από παράγοντες, σχετιζόμενοι τόσο με τα εργαλεία για τη νεοελληνική γλώσσα αλλά και τα (ανύπαρκτα) σώματα κειμένων, παρεμπόδιζαν την πρακτική ανάπτυξή της. Η έρευνα για την επισημείωση και το πρότυπο TEI και οι ψηφιακές εκδόσεις έκαναν ομοίως τα πρώτα τους βήματα την ίδια περίοδο. Ενώ η ηλεκτρονική λογοτεχνία στα διάφορα είδη της άρχισε να συζητιέται είκοσι πέντε χρόνια μετά τη δημιουργία του αντίστοιχου ερευνητικού πεδίου με αναφορά σε πρωτογενή έργα, σε κυρίαρχους γλωσσικούς και πολιτισμικούς χώρους και ως σήμερα η ελληνόφωνη παραγωγή της είναι ουσιαστικά ανύπαρκτη (Δημητρούλια, 2006· Δημητρούλια & Τικτοπούλου, 2015, σσ. 74-90). Ελάχιστα δε έχουν ενσωματωθεί και στη συζήτηση και στην πρακτική των ελληνικών ΨΛΣ οι νέες οπτικές στην εξ αποστάσεως λογοτεχνική ανάλυση που δημιουργήσε η δυναμική ενσωμάτωση της τεχνητής νοημοσύνης με τη μηχανική μάθηση και τη βαθεία μάθηση στην έρευνα. Η υπολογιστική υφολογία/υφομετρία, στη σχέση της με τη μηχανική μάθηση, πολύ περιστασιακά έχει χρησιμοποιηθεί σε νεοελληνικά λογοτεχνικά κείμενα (Πολίτου-Μαρμαρινού, Μικρός, Δημητρούλια 2013), ενώ, με εξαίρεση τα εισαγωγικά άρθρα της Φραγκάκη (2024, 2025), λείπουν τα εγχειρήματα θεματικής ανάλυσης και μοντελοποίησης, δικτύων χαρακτήρων, ανάλυσης συναισθήματος κ.ά. – τα οποία, πέραν των τεχνολογικών δυνατοτήτων, προϋποθέτουν επίσης μια μεγάλη συζήτηση ως προς τα επιστημολογικά θεμέλια των ψηφιακών λογοτεχνικών σπουδών. Σε κάθε περίπτωση, όμως, η χρήση της μηχανικής μάθησης στις λογοτεχνικές σπουδές δεν μπορεί παρά να αποτελέσει ένα πεδίο έρευνας, ειδικά με δεδομένη την υπερπαραγωγή λογοτεχνικών βιβλίων που εκφεύγουν πλέον των δυνατοτήτων της ανθρώπινης ανάγνωσης (Eve, 2022), και οπωσδήποτε με βάση πρακτικές που επιζητούν να φωτίσουν τα μαύρα κουτιά της διαδικασίας. Από την άλλη, τα συστήματα παραγωγικής τεχνητής νοημοσύνης αποτελούν επίσης μια πρόκληση για το ελληνικό πεδίο των ΨΛΣ στο άμεσο μέλλον: με όλα τα ζητήματα που θέτουν τα ελάχιστα ελληνικά μεγάλα γλωσσικά μοντέλα στη λειτουργία τους στα ελληνικά, ο προβληματισμός πάνω στα συστήματα αυτά στη σχέση τους με τη λογοτεχνία, τη γραφή, την ανάγνωση και τη σκέψη αποτελεί κατεξοχήν μέλημα και της αλγοριθμικής, κατά Ramsay, λογοτεχνικής κριτικής.¹⁶

Η αδιαμφισβήτητη πρόοδος που έχει σημειωθεί στις ΨΛΣ στον ελληνικό χώρο, σε σχέση με τα τέλη του προηγούμενου αιώνα, παραμένει πάντως εξαιρετικά εύθραυστη, όχι μόνο λόγω του ψηφιακού χάσματος και της έλλειψης εύχρηστων και αποτελεσματικών εργαλείων ανάλυσης της νεοελληνικής γλώσσας, με όλη την πολυπλοκότητα που χαρακτηρίζει την ιστορική της διαδρομή ή εκτεταμένων ηλεκτρονικών σωμάτων κειμένων, απαραίτητων για την εφαρμογή τους. Κυρίως, οφείλεται στην ανυπαρξία μιας συγκροτημένης, διεπιστημονικής ερευνητικής κοινότητας που να διαθέτει τη θεωρητική, μεθοδολογική και πρακτική γνώση για να διερευνήσει δημιουργικά και κριτικά την επαυξητική λειτουργία των ψηφιακών μέσων στη μελέτη της λογοτεχνίας στο πλαίσιο της νεοελληνικής φιλολογίας. Οφείλεται δηλαδή περισσότερο στη βούληση των ίδιων δρώντων του πεδίου εντέλει, παρά στις πρακτικές δυσκολίες που γεννά η καθυστέρηση στην

¹⁶ Βλ. σχετικά Slocombe & Liveley (2025).

ψηφιοποίηση, στη μελέτη του ψηφιακού πολιτισμού εν γένει, και η έλλειψη εργαλείων ή τεχνογνωσίας. Με την απουσία δηλαδή βούλησης για διεπιστημονική, διαλογική έρευνα, όπως αυτή που, περιθωριακά πάντα, είχε αναπτυχθεί μεταξύ γλωσσολόγων και φιλολόγων στη δεκαετία του '70 και συνεχίστηκε αποσπασματικά στη συνέχεια από ευάριθμους-ες ερευνητές-ριες. Ως αποτέλεσμα όλων αυτών, δεν είναι υπερβολή να πούμε ότι λείπουν από τον ελληνικό χώρο των ΨΛΣ «οι τολμηρές αποφάνσεις, οι ισχυρές αναγνώσεις και οι ευρείες γενικεύσεις», στοιχεία που αναφέρει εξηγητικά ο Ramsay ως προς την περιθωριακή θέση των ΨΛΣ εν γένει και τα οποία προφανώς εδώ εντάσσονται σε εντελώς διαφορετικά συμφραζόμενα (2011, σ. 2). Η απόφαση αυτή, όμως, είναι απαραίτητο να συμπληρωθεί με έναν χρονικό προσδιορισμό: προς το παρόν – καθώς θεωρούμε την πρόοδο των ΨΛΣ και στη χώρα μας αναπότρεπτη, λόγω του ραγδαίου ψηφιακού μετασχηματισμού του πολιτισμού και της γνώσης, και με δεδομένο ότι μαζί με την Αθηνά θα κινήσουμε κι εμείς το χέρι μας.

Η επιλογή ενός αφιερώματος στις Ψηφιακές Λογοτεχνικές Σπουδές σε ένα κατεξοχήν φιλολογικό περιοδικό, που παρακολουθεί, με δεδομένο τον συγκριτολογικό προσανατολισμό του, τις εξελίξεις και αλληλεπιδράσεις των μέσων στη δημιουργία και την έρευνα, δεν είναι λοιπόν τυχαία. Στόχος του παρόντος αφιερώματος να διερευνήσει την υφιστάμενη κατάσταση στο νεοελληνικό πεδίο των ΨΛΣ, να καταγράψει ενδεικτικά τις παρούσες και μελλοντικές τάσεις στην έρευνα που αναπτύσσεται στο πλαίσió του και, κυρίως, να συνομιλήσει με τους ερευνητές των λογοτεχνικών σπουδών, αν και όχι μόνο. Τα άρθρα που συγκεντρώθηκαν επιβεβαιώνουν την εκτίμησή μας για το μετέωρο βήμα των ψηφιακών λογοτεχνικών σπουδών στην Ελλάδα, σε μια εποχή όπου η παραγωγική τεχνητή νοημοσύνη ευαγγελίζεται την αναμόρφωση της ερευνητικής ατζέντας στις ανθρωπιστικές επιστήμες εν γένει. Την ίδια στιγμή όμως αναδεικνύουν και την εξέλιξη που με αργά βήματα σημειώνεται στον χώρο και τις μελλοντικές του προοπτικές.

Το αφιέρωμα στο ελληνικό παράδειγμα των Ψηφιακών Λογοτεχνικών Σπουδών ξεκινά λοιπόν με τη συνεισφορά του Βασίλη Βασιλειάδη, ο οποίος αναδεικνύει τις προκείμενες και τα ζητούμενα της ψηφιακής αναμόρφωσης της φιλολογικής έρευνας. Στη συνέχεια, οι Κατερίνα Τικτοπούλου, Μαρία Ακριτίδου και Ελένη Πετρίδου παρουσιάζουν τη σημαντική πρόοδο που έχει σημειωθεί στην έρευνα για τις ψηφιακές λογοτεχνικές εκδόσεις, με ένα τεκμηριωμένο άρθρο για την εν εξελίξει ψηφιακή έκδοση των αυτόγραφων του Σολωμού. Οι Ελισάβετ Αρσενίου, Χαράλαμπος Οταμπάσης και Παναγιώτης Φελέκης συζητούν τους όρους και τις απαιτήσεις της συγκρότησης του διακαλλιτεχνικού ψηφιακού αρχείου του Νίκου Εγγονόπουλου, σε συνάρτηση με τις δυνητικές του χρήσεις. Οι Διονύσης Γούτσος, Χριστιάνα Νίκα, Κωνσταντίνος Περήφανος και Γεωργία Φραγκάκη περιγράφουν τη δημιουργία του πρώτου διαχρονικού λογοτεχνικού σώματος κειμένων, που παρά τη μικρή του έκταση μπορεί να λειτουργήσει ως απαρχή για ανάλογα συστηματικά εγχειρήματα, τα οποία στο εξωτερικό έχουν υλοποιηθεί πριν από πολλές δεκαετίες. Η Μυροδάνθη Μουτσάκη και η Γεωργία Φραγκάκη παρουσιάζουν μια μελέτη περίπτωσης ηλεκτρονικής κειμενικής ανάλυσης, με αναφορά στην προ-συζυγική και συζυγική αλληλογραφία του Νίκου Εγγονόπουλου και του Γιώργου Σεφέρη και την έκφραση των συναισθημάτων στο πλαίσió τους, με τα αποτελέσματα της έρευνάς τους να μπορούν να επεκταθούν σε συσχετίσεις όσον αφορά την εννοιοποίηση και εκφορά συναισθημάτων στην ποίησή τους. Στο πεδίο της ηλεκτρονικής κειμενικής ανάλυσης, από διαφορετικές σκοπιές, κινούνται και τα τρία επόμενα άρθρα. Η Παρασκευή Μακρίδου και η Κατερίνα Φραντζή διερευνούν, με μια εκ του

σύνεγγυς μέθοδο, όψεις της γλώσσας των μεταναστών στο *Συναξάρι του Ανδρέα Κορδοπάτη*. Βιβλίο πρώτο: Αμερική του Θανάση Βαλτινού. Κατά παράδοξο τρόπο, οι δύο επόμενες μελέτες εστιάζουν στη ραπ ως έκφανση της σύγχρονης ποίησης, η οποία εκπροσωπείται στο αφιέρωμα μέσα από αυτές τις δύο μελέτες, που αξιοποιούν διαφορετικές μεθόδους υφολογίας σωμάτων κειμένων. Ο Παναγιώτης Δελής διερευνά συγκριτικά τον λόγο της ελληνόφωνης ραπ στην εξέλιξή του και ο Θεόδωρος Θωμάς εξετάζει τη λειτουργία της εναλλαγής γλώσσας στους στίχους του δίγλωσσου ράπερ Viosra, σε σχέση με την καλλιτεχνική του ταυτότητα. Η Βέρα Χατζή, τέλος, εξετάζει τον τρόπο με τον οποίο διαφοροποιείται η θέση και ο ρόλος του αναγνώστη στην ηλεκτρονικά υποστηριζόμενη λογοτεχνία. Το αφιέρωμα κλείνει με ένα άρθρο που, φαινομενικά, δεν σχετίζεται με τις λογοτεχνικές σπουδές, αλλά στην πράξη τις αφορά τα μάλα: οι Εμμανουήλ Ρήγας, Μαρία Παπούτσογλου, Γεωργία Καπιτσάκη, Βασίλης Βασιλειάδης και Κατερίνα Τικτοπούλου μελετούν τα αποθετήρια των ΨΑΕ, ως κατεξοχήν χώρους δημοσίευσης αλλά και συζήτησης των ψηφιακών έργων και αναδεικνύουν, με βάση τη μελέτη αυτή, τάσεις του χώρου των ΨΑΕ – και επομένως και των Ψηφιακών Λογοτεχνικών Σπουδών.

Από τα άρθρα αυτά προκύπτουν κάποιες κεντρικές συνιστώσες στην υφιστάμενη έρευνα, με την ηλεκτρονική κειμενική ανάλυση να εμφανίζεται ως η επικρατέστερη. Ομοίως, προκύπτουν και κάποια στοιχεία για την υπό διαμόρφωση κοινότητα των Ψηφιακών Λογοτεχνικών Σπουδών σε επίπεδο δρώντων. Προφανώς η αποτύπωση αυτή δεν είναι ούτε εξαντλητική ούτε πολύ περισσότερο οριστική. Αποτελεί ένα στιγμιότυπο σε μια συγκεκριμένη στιγμή, υποκείμενο σε παράγοντες σχετικούς με την ίδια τη συγκρότηση της κοινότητας, τα δίκτυα των δρώντων αλλά και την τυχειότητα. Ας ελπίσουμε ότι ανάλογα εγχειρήματα θα συνεισφέρουν σε μια πιο πλήρη και κατά το δυνατόν πιο αντικειμενική χαρτογράφηση του πεδίου, στην προοπτική της δυναμικής ανάπτυξής του.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Allington, D., Brouillette, S., & Golumbia, D. (2016, May 1). Neoliberal Tools (and Archives): A Political History of Digital Humanities. *Los Angeles Review of Books*. <https://lareviewofbooks.org/article/neoliberal-tools-archives-political-history-digital-humanities>.
- Berra, A. (2015). Pour une histoire des humanités numériques. *Critique : revue générale des publications françaises et étrangères*, 819-820, 613-626. halshs-01182509.
- Berry, D. (2014). *Critical Theory and the Digital*. Bloomsbury.
- Berry, D. (2016). Inframatization. Stunlaw. <http://stunlaw.blogspot.co.uk/2016/12/inframatization.html>.
- Berry, D. (2020). The explainability turn and Digital Humanities. MIT Libraries. https://www.youtube.com/watch?v=cvHwiBD_EHs&t=7s.
- Berry, D. (2023). The explainability turn. *DHQ: Digital Humanities Quarterly*, 17(2). <https://doi.org/10.63744/mcdt3b3nknku>.
- Bourdieu, P. (1976). Le champ scientifique. *Actes de la recherche en sciences sociales*, 2-3, 8-103.
- Brown, W. (2026 [2019]). *Στα ερείπια του νεοφιλελευθερισμού Η άνοδος της αντιδημοκρατικής πολιτικής στη Δύση* (Β. Πούλιος, μετ., Ε. Τζελέπη, πρόλ.). San Casciano.
- Γούτσος, Δ., & Φραγκάκη, Γ. (2015). *Εισαγωγή στη Γλωσσολογία Σωμάτων Κειμένων*. Κάλλιπος, Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις. <http://dx.doi.org/10.57713/kallipos-814>.
- Canguilhem, G. (1977). *Idéologie et rationalité dans l'histoire des sciences de la vie*. Vrin.
- Da, N. Z. (2019). The computational case against Computational Literary Studies. *Critical Inquiry*, 45(3), 601-639.
- Dalbello, M. (2011). A genealogy of digital humanities. *Journal of Documentation*, 67(3), 480-506. <https://doi.org/10.1108/00220411111124550>.
- Δημητρούλια, Τ. (2006). Κυβερνολογιοτεχνία: μια πρόκληση του μέλλοντος. *Σύγκριση/Comparaison*, 17, 95-113. <https://doi.org/10.12681/comparison.10370>.
- Δημητρούλια, Τ. (2009). Κυβερνοποίηση: γραφή-εικόνα-κώδικας και η ουσία του ποιητικού λόγου. Στο Ξ. Σκαρτσή (Επιμ.), *Ποίηση και Εικόνα: Πρακτικά εικοστού όγδοου Συμποσίου Ποίησης, Συνεδριακό και Πολιτιστικό Κέντρο Πανεπιστημίου Πατρών, 26-29 Ιουνίου 2008* (σσ. 365-377). Ελληνικά Γράμματα.
- Δημητρούλια, Τ. (2025). Η πολλαπλή ιστορία (και) των ελληνικών Ψηφιακών Ανθρωπιστικών Σπουδών: πρώιμες στατιστικές αναλύσεις της νεοελληνικής ποίησης. Στο Π. Κρυστάλλη & Π.Αρβανίτης (Επιμ.), *Οι επιστήμες της γλώσσας και της επικοινωνίας στην ψηφιακή εποχή* (σσ. 111-142). Εκδ. Κυριακίδη.
- Δημητρούλια, Ξ., & Τικτοπούλου, Α. (2015). *Ψηφιακές λογοτεχνικές σπουδές*. Κάλλιπος, Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις. <https://dx.doi.org/10.57713/kallipos-472>.
- Δημητρούλια, Δ., Γούτσος Δ. & Φραγκάκη, Γ. (2024). *Εισαγωγή στις Ψηφιακές Ανθρωπιστικές Επιστήμες. Ένας πρακτικός οδηγός* (2^η εκδ.). Ινστιτούτο του Βιβλίου-Καρδαμίτσα.
- Eve, M.P. (2022). *The Digital Humanities and Literary Studies*. Oxford University Press.

- Greenspan, B. (2019). The scandal of Digital Humanities. In M. K. Gold, & L. F. Klein (Eds.), *Debates in the Digital Humanities 2019* (pp. 92-95). University of Minnesota Press. <https://doi.org/10.5749/j.ctt1cn6thb.39>.
- Grigar, D., & O'Sullivan, J. (Eds.) (2021). *Electronic Literature as Digital Humanities: Contexts, Forms, and Practices*. Bloomsbury Academic.
- Grzybek, P. (2014). The emergence of stylometry: Prolegomena to the history of term and concept. In K. Kroó & P. Torop (Eds.), *Text within Text-Culture within Culture. Russian Literature (19th Century) in Contexts of Cultural Dynamics* (pp. 58-75). L'Harmattan.
- Guiraud, P. (1953). *Langage et versification d'après l'œuvre de Paul Valéry. Etude la de forme poétique dans ses rapports avec la langue*. Librairie C. Klincksieck.
- Habermas, J. (1973 [1968]). *La technique et la science comme « idéologie »* (J. R. Ladmiral, Trad.). Gallimard.
- Hockey, S. (2004). The history of humanities computing. In S. Schreibman, R. Siemens & J. Unsworth (Eds.), *A Companion to Digital Humanities* (pp. 1-19). Blackwell. <https://companions.digitalhumanities.org/DH>.
- Hoover, D. L. (2013). Quantitative analysis and literary studies. In R. Siemens & S. Schreibman (Eds.), *A Companion to Digital Literary Studies* (pp. 517-533). Wiley-Blackwell.
- Hoover, D. L. (2013). Quantitative analysis and literary studies. In R. Siemens & S. Schreibman (Eds.), *A Companion to Digital Literary Studies* (pp. 517-533). Wiley-Blackwell.
- Hoover, D. L. (2016). Argument, evidence, and the limits of Digital Literary Studies. In M. K. Gold, & L. F. Klein (Eds.), *Debates in the Digital Humanities 2016* (pp. 230-250). University of Minnesota Press. <https://doi.org/10.5749/j.ctt1cn6thb.23>.
- Καψωμένος, Ε. Γ. (2004). Γλωσσική στατιστική και ύφος στον Ερωτόκριτο. Στα *Πεπραγμένα Θ' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου, Ηράκλειο, Εταιρεία Κρητικών Ιστορικών Μελετών*, Β1 (σσ. 89-104). Εταιρεία Κρητικών Ιστορικών Μελετών.
- Kirschenbaum, M. (2012). Digital Humanities as/is a tactical term. In M. K. Gold (Ed.), *Debates in Digital Humanities* (pp. 417-21). University of Minnesota Press. <https://doi.org/10.5749/minnesota/9780816677948.003.0043>.
- Kovalev, B. V. (2024). From Classics to Digital Philology: On the origin and growth of stylometry. *Philologia Classica*, 19 (2), 347-360. <https://doi.org/10.21638/spbu20.2024.211>.
- Léon, J. & Loiseau, S. (Eds.) (2016). *History of Quantitative Linguistics in France*. RAM-Verlag.
- Mayaffre, D. & Vanni, L. (Eds.) (2021). *L'intelligence artificielle des textes. Des algorithmes à l'interprétation*. Honoré Champion.
- McCarty, W. (2013). Knowing ...: Modeling in Literary Studies. In R. Siemens & S. Schreibman (Eds.), *A Companion to Digital Literary Studies* (pp. 391-401). Wiley-Blackwell.
- Meunier, J. G. (2014). Humanités numériques ou computationnelles. *Sens public*. <http://sens-public.org/articles/1121>.
- Meunier, J. G. (2017). Humanités numériques et modélisation scientifique. *Questions de communication*, 31, 19-48.
- Μπουκάλας, Π. (2009). Ελληνιστικά τεχνοπαίγνια : το σχήμα και το νόημα. Στο Ξ. Σκαρτσή (Επιμ.), *Ποίηση και Εικόνα: Πρακτικά εικοστού όγδοου Συμποσίου*

- Ποίησης, Συνεδριακό και Πολιτιστικό Κέντρο Πανεπιστημίου Πατρών, 26-29 Ιουνίου 2008* (σσ. 184-194). Ελληνικά Γράμματα.
- Nyhan, J. (2023). *Hidden and Devalued Feminized Labour in the Digital Humanities. On the Index Thomisticus Project 1954-67*. Routledge.
- Piper, A. (2020a). Do we know what we are doing?. *Journal of Cultural Analytics*, 5(1) <https://doi.org/10.22148/001c.11826>
- Piper, A. (2020b). Send us your null results. *Journal of Cultural Analytics*, 5(1) <https://doi.org/10.22148/001c.11824>
- Ragouet, P. (2023). La science comme champ : pour une relecture figurationnelle du concept. *Sociologie et sociétés*, 55(1), 207–231. <https://doi.org/10.7202/1115297ar>.
- Ramsay, S. (2011). *Reading Machines: Toward an Algorithmic Criticism*. University of Illinois Press.
- Rettberg, S. (2016). Electronic literature as Digital Humanities. In S. Schreibman, R. Siemens, & J. Unsworth (Eds.), *A New Companion to Digital Humanities* (pp. 127-36). Wiley Blackwell.
- Rockwell G., & Sinclair S. (2016a). *Hermeneutica. Computer-Assisted Interpretation in the Humanities*. MIT Press.
- Rockwell G., & Sinclair S. (2016b). Thinking-through the history of computer-assisted text analysis. In C. Crompton, R. Lane & R. Siemens (Eds), *Doing Digital Humanities: Practice, Training, Research* (pp. 9-21). Routledge.
- Sula, C.A., & Hill, H.V. (2019). The early history of digital humanities: An analysis of *Computers and the Humanities* (1966–2004) and *Literary and Linguistic Computing* (1986–2004). *Digital Scholarship in the Humanities*, 34 (suppl. 1), i190–i206. <https://doi.org/10.1093/llc/fqz072>.
- Svensson, P. (2009). Humanities computing as digital humanities. *Digital Humanities Quarterly*, 3(3). <http://www.digitalhumanities.org/dhq/vol/3/3/000065/000065.html>.
- van Peer, W. 1989. Quantitative studies of literature. A critique and an outlook. *Computers and the Humanities* 23, 301-307.
- Φραγκάκη, Γ. 2024. Διδάσκοντας λογοτεχνία με σώματα κειμένων. *Μέντορας* 22 (1), 89-117.
- Φραγκάκη, Γ. 2025. Ανάλυση του λόγου της λογοτεχνίας μέσω της υφολογίας σωμάτων κειμένων: Θεματικές και διαχρονική αλλαγή. *Σύγκριση* 33, 352-377.